

ПРАЗНИКЪТ ТРИФОН ЗАРЕЗАН В СУХИНДОЛ

ИВАЛИН ЦВЕТКОВ

Град Сухиндол се намира в Централна Северна България, разположен амфитеатрално в полите на последните разклонения на Средна Стара планина. Географските, климатичните и почвени условия благоприятстват развитието на лозарството като основен поминък, съдействал за издигането на селището до значим лозаро-винарски център, известен и далеч зад пределите на страната. Съвсем естествено е за жителите на Сухиндол с най-голяма почит и уважение да отбелязват празника, свързан с този поминък - Трифон Зарезан.

По темата има няколко публикации, които са използвани при написването на този материал.¹ Настоящата работа си поставя за цел на базата на лични теренни проучвания и на наличните публикации да разкрие локалните и регионални особености на празника и да проследи динамиката в неговото развитие за времето от края на XIX век до наши дни.

Празнично-обредната система се заражда и се формира от конкретните житейски нужди на хората, в тясна връзка с техния труд и съобразно с начина на мислене и с общия им мироглед. Най-общо празниците и обредите са символични действия за достигане на определени и желани резултати в трудовата дейност. Тяхната стопанска основа неизменно е свързана с космическия цикъл, тоест живота на природата, сред която хората живеят и от която зависят. В общото си историческо развитие тези празници се променят, обогатяват се и се групират около определени моменти от кръговрата на природата.

Според писмени документи празникът се отбелязва в Сухиндол повече от 130-години, но тъй като лозарството е основен поминък и лозата е отглеждана по тия места още от римско време, навярно празникът е по-стар. Многогодишната традиция го превръща в общонароден, обичан и очакван. Дълбоко и неразривно е свързан с бита на сухиндолчани, затова е необходимо да се види как го празнуват, за да се усети празничната атмосфера, силната обич към земята и слабостта към винената лоза. За този празник Хр. Вакарелски пише, че няма по-тачен и по-важен празник от Трифон Зарезан. Дори Бъдни вечер, Коледа, Великден и Гергьовден не се ползват с такова признание, както се очаква и празнува денят на лозаря.² На всеки друг празник може да се излезе на работа в полето, лозето, нивите или другаде. Сред сухиндолчани битува поговорката "Празникът торба не пълни", затова те се отнасят почти равнодушно към всички останали празници от народния календар. При други

празници (календарни и семейни) местните жители обикновено празнуват въщи със семейството си, роднини и приятели, но в деня на Трифон Зарезан всички излизат на улицата с празнично настроение.

Участниците в празника са облечени в характерната за Сухиндол носия, която дава възможност да се изяснят етнографски, исторически и социални процеси. Местните жители спадат към етнографската група на полянците, наричани "ерлии" (тур. "местен жител, кореняк"). При тях до средата на XIX век се запазва белодрешното облекло при мъжете, в което преобладават интересните преходи в кройката към навлизащото чернодрешно облекло. Женското облекло е комбинирано (двупрестилчено и сукманено), свързано и с употребата на тесни дълги коланни пояси и шевици по ризата. В края на XIX век облеклото на сухиндолчани вече е чернодрешно.³ Н. Мънков дава подробно описание на елементите в мъжкото и женското облекло на сухиндолските жители: "Мъжете носят зимно време: долна риза и гащи (памучни или конопени), шаячени потури, шаячена или басмени антерия, шаячена касачка (вид елек) подплатена с кожи, червен пояс, шаячени калцуни и калеври или навуща с цървули, калпак и шуба. Жените носят зимно време: дълга памучна или калчищна (конопена тъкана) риза с шити поли, шаячена къса фуста или пък сукмани, шаячени калцуни или дебели чорапи с калеври или цървули, шаячена или басмена антерия, шаячена подплатена касачка и подплатено джубе (шуба без ръкави), шарена престилка и на главата си мумия (басмена забрадка). За украшение жените носят на шиите наниз от златни монети, а на ръцете си сребърни гривни."⁴

Половин век по-късно Хр. Вакарелски дава свое описание на празничното облекло на сухиндолските жители: "... по-голяма част от жените и девойките са облечени в старата селска носия, в тъй хубавите на едри плисета отстриани сухиндолски "сукмани" - черни с червени апликации и извезани поли с характерни корави червени престилки. Явяват се дори пазените из раклите стари женски търпошлии шапки с бели забрадки."⁵

Промяната в традиционното облекло е естествен резултат от динамичните социално-икономически процеси, протичащи в началото на XX век. Налице е тенденцията за възприемане на градския начин на обличане и носията като народен костюм вече придобива обредно значение. В празника Трифон Зарезан тази архаичност в облеклото се спазва строго и е още едно доказателство за силната традиция в ритуалите, съпътстващи деня на лозаря. И днес участниците в празника се обличат в традиционната сухиндолска носия. Промените в облеклото са незначителни. Сукманите са без горна част, само от пола с украса в долния край от апликирани сукнени парчета.

Седмица преди празника се организира етнографска изложба в стъклена витрина в центъра на Сухиндол. Върху червено сукно се подреждат неизменните атрибути: традиционна женска носия, специално омесената за празничния ден пита, тънкокора вита баница, препечена до златисто кокошка, шарена бъклица с вино и непременно шарена домашно тъкана торба, с която

всичко това се отнася до мястото на зарязването.

В самото навечерие на празника сухиндолчани се събират в големия салон на читалище "Трезвеност" на традиционна зарезанска вечеринка. Тържествено свири самодейният духов оркестър, пеят се песни, играят се хора и ръченици под звуците на фолклорни напеви. Някои от автентичните сухиндолски народни песни са преработка на фолклориста Крум Русев⁶ като:

Продава се черно грозде
във чершия сухиндолска.
Не ми било черно грозде,
най ми било малка мома
черноока, русокока ...

За веселото настроение допринасят и песните с хумористични напеви. Ето един пример:

Не по мене падай,
аз си либе имам.
Ей го край хорото,
де съй разсърдило,
де съй нацупило,
защото му рекох:

Бре луда гидио,
по малко загребвай
честата коприва,
съ кривата лъжица,
от щърбата паница.

Зарезанската вечеринка е едно неповторимо тържество със своята непретенциозност, спонтанност и весело настроение.

Основните моменти на празника Трифон Зарезан в Сухиндол са: събиране на участниците сутринта на площада, шествие до лозята, обредно зарязване с молебен, обща трапеза и хора в местността "Върбака" близо до река Росица, връщане до източния край на селището, тържествено преминаване по главната улица до центъра на Сухиндол, хора на стадиона зад кооперация "Гъмза", празникът завършва отново с хора на площада.

В историческото развитие на празника част от елементите отпадат, а други търпят промени. До средата на XX век в обредното зарязване, на трапезата след него и в хората са вземали участие само мъже и младежи. В тези моменти от празника жени не се допускали. Те се събирали в източния край на селото, на площада, където дочаквали мъжете и тогава се включвали в шествието.⁷ По-късно постепенно и жените, и девойките започват да участват в празника.

На 14 февруари сутринта музиката тръгва от западния край на селището и стига до центъра, като събира след себе си участниците в празника. Всеки от участниците носи през рамо шарена торба с варена или печена кокошка, тлъста баница, голяма погача и шарена бъклица с вино. На кръста закачат дъсчица с джобно ножче и сухо мезе (суджук, луканка, пастърма) за замезване след всяко отпиване от виното. Всички се отправят към лозята за извършване на

традиционния ритуал на зарязване.

До първото десетилетие на XX век зарязването на лозето и обичаите около него се извършвали по махали. Селяните се разделяли на няколко големи групи, тъй като лозята им се намирили на различни места. По-късно мъжете от цялото село започнали да се събират в местността "Водешница", където се намира голям римски жертвен камък. На него свещеникът извършва молебен. Днес този камък се намира на 3 км източно от Сухиндол, на разклона за село Димча и град Павликени. От 50-те години молебенът отпада като елемент от празника и е възобновен след 1989 г. с типичната за църковния ритуал тържественост. От средата на века се променя и мястото на трапезата, и хората след зарязването, които вече се правят в местността "Върбака", на 4 км от Сухиндол.

Зарязването става, като върху отрязаните основи на пръчките, върху пънчето, се полива с вино от бъклицата или бутилката, която носят със себе си, и благославят тази година да се роди и прероди новата реколта в този край. Отрязаните пръчки се свиват на обръчи, от които един или два се слагат през рамо, а един по-малък - върху шапката. Окичени по такъв начин с лозови пръчки, мъжете се събират около свещника, който отслужва молебен. Прочита се нарочена молитва за лозята и плодородието по тях, свещеникът ръси всички присъстващи и намиращите се наоколо лозя. След водосвета всички се отправят към местността "Върбака", където сядат на обща трапеза. Прието е да не се отказва при черпене с вино.

Народните песни и хора са неделима част от празника. Хорото като общоселска забава е престанало да съществува още в началото на XX век.⁸ На празника Трифон Зарезан обаче хорото е неразделна част от празненството. Хоро се играе след трапезата и след шествието. Типично за Сухиндол зарезанско хоро е "Как се чука чер пипер", което се изпълнява от 20-30 мъже, наловени в кръг и един в средата. Всички пеят и играят в ритъма на песента.

Я ставайте, юнаци,
с кривнати калпаци!
Как се чука чер пипер?
С лявото ушенце.
Тъй се чука чер пипер.
Я ставайте, юнаци,
с кривнати калпаци!
Как се чука чер пипер?
С дясното ушенце.

Тъй се чука чер пипер ...
С нос се чука чер пипер.
...
С лявото коляно...
С дясното коляно...
С гъз се чука чер пипер.
Тъй се чука чер пипер.
Кой ще яде дървото?
Който води хорото.

При изпълняването на стиховете "С лявото ушенце" и т. н. играчите заемат съответното положение като лягат на земята. Играещият в средата на кръга следи кой не се допира и го удря с пръчка. Това хоро се играе и днес, но вече участват и жени. Съществува вярване, че играта на зарезанското хоро осигурява добра реколта. Те играят хорото, като някои от тях се търкалят и премятат по

поляната. Това също е ритуал, свързан с плодородието през годината. Пиенето на този ден е задължително. Жените, като изпращат мъжете сутринта, им поръчват "трезви да не се връщат у дома", но и те също пият. На пиенето в този ден се придава магическо въздействие и сила за лозата. Затова и тя се залива обилно с вино, всички трябва да пият, за да преливат от грозде лозята и за да преливат бъчвите с вино.

След трапезата, около 13 - 14 часа, всички се отправят към източния край на Сухиндол, където в определен ред започва шествието. То е важен момент от празника. Участниците в него се движат пеш, с коне, каруци (конски и магарешки), трактори с ремаркета, камиони и леки коли. Конете и магаретата се украсяват, като опашките се оплитат с пъстри панделки, а юздите и самарите се окичват с пискюли. На вратовете на магаретата се слагат големи хлопки, а ушите им се удължават с хартиени фунии. Колите, тракторите и каруците се украсяват със зеленина (бръшлян, чешпир), лозови пръчки, черги, бурета с вино и плакати с хумористично съдържание. Възторг в празника предизвикват малките деца, които се подреждат в началото на колоната и играят ръченица. Сполучливо са замислени и изпълнени композиции "Кой как се труди", хумористични скечове и индивидуални представления. Централна фигура в шествието е "царят на виното", облечен в червена мантия и с корона на главата, в едната ръка държи чаша пълна с вино, а в другата държи жезъл. Тронът му е поставен върху огромна бъчва с вино, от която се черпят гостите. В съвременния празник Трифон Зарезан е запазен обичаят да се избират двама или трима "коменданти" - уважавани мъже, които следят за реда на празника. Единият от тях е "главен", а другите са негови помощници. Облечени са в традиционната мъжка носия, а конете им са с украсени юзди и сплетени с панделки опашки.

Празникът Трифон Зарезан е най-значимият празник в културата на сухиндолчани. В него могат да се открият както общобългарски елементи, така и локалните прояви, характерни единствено за Сухиндол на този ден (вечеринка преди празника, наличие на маскирани персонажи, избиране на цар на виното, както и коменданти). Празнуването отбелязва промени, като някои обичаи и обреди отпадат, други се преосмислят, а се появяват и нови.

Празникът Трифон Зарезан е навлязъл дълбоко в бита на населението. В наши дни, осъвременен, съобразен с промените в социалната структура и с промените в съзнанието и миогледа на местните хора, той задоволява естетическите им потребности, носи отмора и развлечение.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Хранков, И. Зарезан в Сухиндол. Лозарски преглед. 1921, №4, 135-141; Вакарелски, Хр. Из народните празници днес. Българска мисъл, 1940, №2, 90-95; Кръстев, Кр. Трифон Зарезан, Филмови новини, 1965, №4, с. 2; Георгиева, В. Трифон Зарезан в Сухиндол, Векове, 1977, №2, 62-66; Драгиев, И. Лозарският празник в Сухиндол, Отечествен фронт, №1371, 1949; Традиционният лозарски празник в Сухиндол, Земеделско знаме, 15.11.1951; Дянков,

Кр. 113 пъти Трифон Зарезан, Поглед, №7, 12.II.1979; Жегова, М. Големият празник на лозарите от Сухиндол, Лозарство и винарство, 1981, №2, 24-27.

² Вакарелски, Хр. Цит. съч., с. 90.

³ Юбилеен сборник на сухиндолското читалище "Трезвеност", Мусина, 1896.

⁴ Пак там, с. 38.

⁵ Вакарелски, Хр. Цит. съч., с. 91.

⁶ Крум Русев, р. 1904 г., местен фолклорист и музикант, учител по музика, диригент на читалищните хорове, краевед, събирач на народни песни.

⁷ Георгиева, В. Цит. съч., с. 63.

⁸ Вакарелски, Хр. Цит. съч., с. 91.

THE CELEBRATION OF ST. TRIFON'S DAY
IN THE SUHINDOL REGION
(Summary)

Ivalin Tsvetsov

The day of St. Tryfon - the Pruner is the most generally celebrated festival in the traditional festival calendar of the population of Suhindol. It is connected with the basic occupation in this region -vine-growing and wine-making - tow activities which have accompanied invariably the lives of local people during the centuries and have become deeply rooted in their everyday life and mentality. The present article reveals the key events which constitute the celebration of the feast, and in addition it points out its local features and traces its dynamic development in the period from the end of the 19c till nowadays.

Translated by Rossitsa Petcova